

bekend en voor de meeste invidiuen, die daaraan in mindere of meerdere mate hebben bijgedragen, zal geen wezen zich meer interesseren.

Tenslotte wil ik Dr. J. van Brummelen van het Rijksherbarium te Leiden hartelijk danken voor de moeite die hij zich getroost heeft om mijn gegevens te verrijken met waardevolle aanvullingen, die in dit artikeltje zijn verwerkt.

Summary

The find of a cupfungus, *Caloscypha fulgens*, in the surroundings of Venlo in the province of Limburg (the Netherlands) is described in this article. This find is unique because this species of toadstool had not been found in the Netherlands before. Much attention is paid to the determination, the characteristics and its distribution. Finally, attention is paid to its systematic position.

Literatuur

BOUOIER, E., 1905-1910. *Icones Mycologicae*. Paris. 1981 by Editions Plantarum Lausanne.
BREITENBACH, J. & KRÄNZLIN, F., 1981. *Pilze Der*

Schweiz Band 1. Ascomyceten. Verlag Mykologia Luzern.

CETTO, B., 1979. *Der grosse Pilzführer Band 3*. BLV Verlagsgesellschaft München Bern Wien.

DÄHNCKE, R.M. & DÄHNCKE, S.M., 1979. 700 Pilze in Farbfotos. AT Verlag Aarau - Stuttgart.

DENNIS, R.W.G., 1977. *Britisch Ascomycetes*. J. Cramer Vaduz.

GRELET, L.J., 1979. *Les Discomycetes de France, d'après la classification de Boudier. Réédition 1979. "Le Clos de la Lande" Saint-Sulpice-de-Royan, (France).*

KORNERUP, A. & WANSCHER, J.H., 1978. *Methuen Handbook of Colour*. Eyre Methuen - London.

MOSER, M. (1963). *Kleine Kryptogamenflora Band IIa. Ascomyceten*. Gustav Fischer Verlag - Stuttgart.

Beschouwingen bij 100 jaar waarnemingen aan de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis* (Linnaeus), in Belgisch-Limburg (1886-1985)

F. Van Overstraeten, Holsbeeksesteenweg 12, 3200 Kessel-Lo (België)

Het aantal soorten moerasschildpadden in Europa is opvallend gering: 2 volgens MERTENS & WERMUTH (1960), en ARNOLD & BURTON (1978), 3 volgens MATZ & WEBER (1983). Het natuurlijke verspreidingsareaal van het genus *Mauremys* (*Clemmys*) (fig. 1a), met 1 of 2 soorten al naargelang de beschouwde systematische indeling, is er strikt beperkt tot enkele mediterrane gebieden (het Iberische schiereiland en de zuidelijke Balkan) (ARNOLD & BURTON, 1978; MATZ & WEBER, 1983). Het genus *Emys*, vertegenwoordigd door 1 soort, met name *Emys orbicularis* (Linnaeus) (fig. 1b), komt daarentegen niet alleen in heel Zuid-Europa voor (met inbegrip van Zuid-Frankrijk en Italië), doch tevens in Oost-Europa (noordelijk tot ong. 5° 42' N.B.) en gedeeltelijk in Midden- en West-Europa (oostelijk vanaf de Elbe in Oost-Duitsland en Tsjecho-Slowakije, zuidelijk vanaf Midden-Frankrijk) (ARNOLD & BURTON, 1978; MATZ & WEBER, 1983).

In tegenstelling tot het genus *Mauremys* (*Clemmys*) vertoont *Emys orbicularis* klaarblijkelijk een verspreidingsbeeld waarbinnen klimaat, landschap, plantengroei en andere invloedsfactoren uitgesproken variëren. Niettemin is het zeer de vraag wat zelfs deze soort, gelet op haar geografisch voorkomen, uitstaans heeft met Limburg. België ligt immers niet alleen buiten het verspreidingsgebied, maar bovendien bevindt de areaalgrens van de Europese Moerasschildpad er zich nog een heel eind vandaan (zuidwaarts ong. 250 km). Tevens zou een biogeografische brug in ieder opzicht ontbreken (PARENT, 1979b).

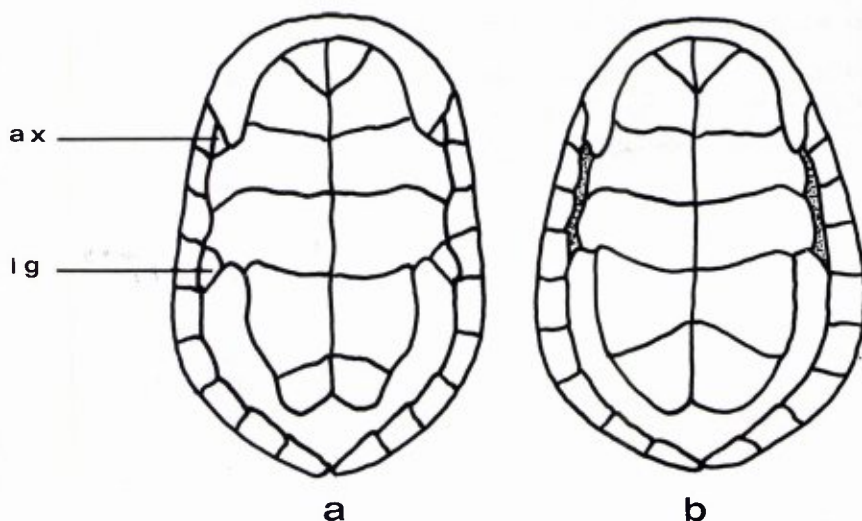
Het blijkt echter dat moerasschildpadden desondanks toch in ons land werden waargenomen, en ondermeer ook in de provincie Limburg (SMETS, 1887; BAMPs, 1894; PARENT, 1979a, 1979b; BURNy, 1984; ANONYMUS, mond. meded. 2.II.1985; LECOCQ, in litt. 2.VII.1985; CAROLUS, mond. meded. 3.VII.1985; VANDEPUT, mond. meded.

3.VII.1985; BURNy, in litt. 5.VII. 1985; (fig. 2, alsmede tabel I.) In zoverre de betreffende meldingen niet steeds met zekerheid uitsluitel geven omtrent de soort, is op grond van de reeds genoemde geografische verscheidenheid en de daaraan verbonden resistentie verondersteld dat die waarnemingen betrekking hebben op

de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*.

Dergelijke waarnemingen in de natuur en in onze kontreinen hebben naar de huidige opvatting alle te maken met uit gevangenschap ontsnapte of losgelaten (uitgezette) exemplaren (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979b). Al eerder werd voor de Duitse Bondsrepubliek (MERTENS, 1947; WERMUTH, 1952; KREFFT, 1955), het Groothertogdom Luxemburg (RÉMY, 1951) en Nederland (VAN DE BUND, 1956, 1964) dezelfde mening naar voren gebracht. Ook in de noordelijke helft van Frankrijk zou de Europese Moerasschildpad niet endemisch zijn (PARENT, 1979b). Deze auteur heeft echter zijn twijfels in positieve zin voor wat betreft de locaties in het westelijk deel van Zwitserland en in de Rijnvallei.

Subfossiele vondsten tonen aan dat de soort alleszins nog tijdens het Subboreaal in het noordelijk Schelde- en Maasbekken heeft geleefd (SCHOEP, 1943; VAN MAREN & VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1972), doch of ze er ook omtrents die tijd (4.000 à 2.000 jaar geleden) is uitgestorven dan wel pas in een historisch recent verleden (PARENT, 1979b), is niet met zekerheid geweten. Wel bekend is dat de huidi-

Figuur 1. Ventraal carapaxdeel (plastron) van moerasschildpadden:

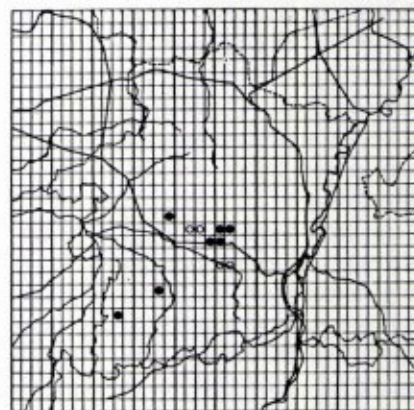
a) *Mauremys* (*Clemmys*) spp. (axillair (ax) - en inguinaal (ig) schilden); b) *Emys orbicularis* (geen axillair- en inguinaalschilden) (naar MERTENS & WERMUTH, 1960).

ge (gemiddelde) juli-temperatuur ong. 2° à 3° C lager ligt dan in het Subboreaal. Vermoed wordt dat ongunstige klimatologische invloeden het voortplantingspatroon, met name een normale ei-ontwikkeling, hebben verstoord (SPARREBOOM, 1981). De momentele noordelijke areaalgrens mag dan al geassocieerd worden met de juli-isotherm van 18° C als laagste waarde, toch blijkt voortplanting in die zone hetzij onregelmatig te geschieden (het noordoostelijk deel van Oost-Duitsland) (o.a. DEGERBOL & KROG, 1951) hetzij tot de onmogelijkheden te behoren (het zuidelijk deel van Nederlands-Limburg) (VAN DE BUND, 1964). Ook in België is het thans heersende klimaat niet geschikt voor een normaal cyclusverloop. Belangrijk hierbij is onder andere de totale warmte-inbreng gedurende de zomerperiode. Onze zomers zijn min of meer gekenmerkt door een te lage (gemiddelde) maximumtemperatuur, een geringe stabiliteit (sterke schommelingen in afwisselend goede en slechte dagreeksen) en een betrekkelijk korte duur. Buiten enkele hoogst dubieuze gegevens is er vooralsnog geen enkel tastbaar bewijs aangevoerd omtrent een geboorte van jonge dieren uit eieren die bij ons in de natuur zijn gelegd en er onder invloed van de plaatselijke (micro-)klimatologische factoren hebben kunnen ontwikkelen. Bij in gevangenschap en onder zeer gunstige om-

standigheden gehouden dieren, met name in een openluchtterrarium, is (late) ei-afzetting weliswaar bekend, maar zelfs dan is een normale ontwikkeling van die legsels vrijwel onmogelijk en dient men zijn toevlucht te nemen tot zogenaamde hulpmiddelen (het gebruik van een broedmachine, in België ondermeer toegepast door D. Ballasina). Het spreekt vanzelf dat de ontwikkelingskansen in de vrije natuur en zonder 'menselijke begeleiding' heel wat geringer mogen worden geschat. In de veronderstelling dat een uitstekende zomer en een bijzonder geschikt microklimaat zo'n kans zouden bieden, dan nog is een cyclische regelmaat van opeenvolgende voortplantingsseizoenen stellig uitgesloten. Bovendien gaat het steeds om dermate geïsoleerde exemplaren en in zulke kleine aantallen dat hierdoor alleen al eventuele voortplantingsmogelijkheden bij voorbaat gehypothetiseerd zijn. Als bij de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, in onze kontreien nooit voortplanting wordt waargenomen (in de betekenis die reeds hoger is aangegeven), dan is dat wel degelijk een aanwijzing om het inheems zijn van deze soort te betwijfelen, ook al is het aantal echt vastgestelde ontsnappingsen of uitzettingen eerder zeldzaamheid dan regel. Anderzijds blijken die ontsnapte of losgelaten dieren hier toch in zekere mate te kunnen overleven. Terug-

vangst waarbij een aanwijsbaar geval van ontsnapping of uitzetting wordt aangegeven, zijn soms geschied na een of meerdere overwinteringen in de vrije natuur (BAMPS, 1984; DE FONSECA, 1979; DE FONSECA, pers. meded. 1980). Volgens diverse auteurs (o.a. SCHREUDER, 1946) is *Emys orbicularis* inderdaad bestand tegen tamelijk lage temperaturen. Het voorkomen van de soort ter hoogte van de Golf van Riga in het noordoostelijk deel van het verspreidingsgebied laat daarover trouwens geen twijfel bestaan.

Onze zomers daarentegen zouden ook op de dieren zelf een ongunstige invloed hebben. Bij Europese Moerasschildpadden die verscheidene jaren in een park- of tuinterrarium hebben doorgebracht, worden doorgaans duidelijke anomalieën vastgesteld: de jaaraangroei van de carapax, die bijna uitsluitend tijdens de zomermaanden geschiedt, is gering (zulke moerasschildpadden zijn op de duur ondermaats in afmetingen) en onregelmatig (de dieren ontwikkelen een ongewoon bobbelvormige carapax, gekenmerkt door ongelijkmatige, niet-gladde dekschilden met tussenliggende groeven tot wel 5 mm diepte); bovendien blijkt slijtage zich nauwelijks of niet te kunnen herstellen en zou bij geslachtsrij-

Figuur 2. Een (bij gemis van nauwkeurige plaatsopgave zo nodig uitgebreide) hoksituering van de voor Belgisch-Limburg geciteerde locaties weer in de loop van de voorbije 100 jaar een aanwezigheid van de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, is vastgelegd (zie tabel I): ○ = einde 19de eeuw ● = sinds 1950 (rasterhokken 2 km x 2,5 km, naar analogie met DE FONSECA, 1979).

Tabel I. Chronologisch overzicht van de waarnemingen aan *Emys orbicularis* (L.) in Belgisch-Limburg (1886-1985).

jaartal / periode	gemeente	locatie	plaatsbepaling volgens topogr. kaart ¹⁾	N (aantal exx.)	waarnemings-type	evaluatie v.d. waarneming(-en) volgens ref.	referentie
1886	Beverst	Oude Demer	34 1 11 / 34 1 12	2	gezien / gevangen	ontsnapt ²⁾	SMETS (1887) BAMPS (1894)
1892	Genk	vijvers Bokrijk	25 8 14 / 25 8 23	1	gevangen	ontsnapt ²⁾	BAMPS (1894)
1950-1955	Ulbeek	Boswinning (zgn. 'Leemkuil')	33 3 41	>5	gezien / gevangen ³⁾	?	ANONYMUS, mond. meded. 2.II.1985
1955	Genk	Winterslag, omg. Stiemerbeek	26 5 14	1	gevangen ⁴⁾	?	P. CAROLUS, mond. meded. 3 VII. 1985
1960	Zonhoven	Wijven, Sint-Jansvijvers	25 7 22	2-3	a) gevangen b) gezien	a) ontsnapt / uitgezet b) ?	a) PARENT (1979b) b) P. CAROLUS, mond. meded. 3.VII. 1985 ⁵⁾
1970	Sint-Truiden	Cicindria (overwelfd gedeelte omg. slachthuis)	33 6 21	1	gezien	ontsnapt	R. VANDEPUT, mond. meded. 3 VII. 1985
1979 / 1980	Genk	Maten	25 8 42 / 26 5 13 / 26 5 31	1	gevangen	ontsnapt / uitgezet	BURNY (1984) BURNY, in litt. 5. VII. 1985

¹⁾ Naar analogie met DE FONSECA (1979). ²⁾ In het nabijgelegen kasteelpark van Schoonbeek (Beverst) werd in 1885 een aantal Europese Moerasschildpadden ingebracht door de toenmalige eigenaar Graaf de Renesse (BAMPS, 1894). ³⁾ De locatie werd regelmatig bezocht door kinderen uit de buurt. Die kwamen er ondermeer vissen en spelen; één van de spelletjes bestond erin moerasschildpadden te vangen met behulp van een vishaak, waaraan een kikkerpoot was bevestigd! ⁴⁾ In een landval voor muskusratten. ⁵⁾ In feite berust alle oorspronkelijke informatie omtrent deze locatie, ook de gegevens van PARENT (1979b), bij de heer P. CAROLUS (Lecocq, in litt. 2.VII. 1985). Toch wel merkwaardig hoe zgn. mededelingen in de loop van de tijd kunnen veranderen.

pe ♂♂ nogal eens een blokkerig van de spermatogenese optreden (BAL- LASTINA, pers. meded. 1984, 1985). Samenvattend mag worden gesteld dat er voor de ontsnapte of losgelaten (uitgezette) exemplaren van de Europese Moerasschildpad in de natuur en in onze kontreien geen sprake kan zijn van gedijen, hoogstens van enigermate overleven.

Gelet op de geschetste situatie, alsmede op het ontsnappings- en uitzettingsverschijnsel als zodanig (waarvan terloops gezegd niet alleen deze soort het onderwerp blijkt te zijn, noch België het monopolie zou bezitten!), is het naar onze mening zeer terecht dat *Emys orbicularis* niet wordt beschouwd als behorend tot de inheemse fauna (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979a, 1979b; SPARREBOOM, 1981). Niettemin hebben we het interessant geacht om de bekende gegevens voor Limburg sinds 1886 eens bijeen te

brengen en te rangschikken. In het eerste gedeelte wordt daarvan een chronologisch overzicht gegeven (tabel I). Verder hebben we in het tweede gedeelte getracht de achtergronden van die toch wel merkwaardige aanwezigheden en dito waarnemingen te analyseren en te bespreken.

Commentaar

De waarnemingsdata omtrent de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, in Limburg laten zich chronologisch opsplitsen in 2 afzonderlijke periodes, met name het einde van de 19de eeuw en de decennia na 1950. Voor de eerste helft van deze eeuw zijn geen waarnemingen bekend (fig. 3a).

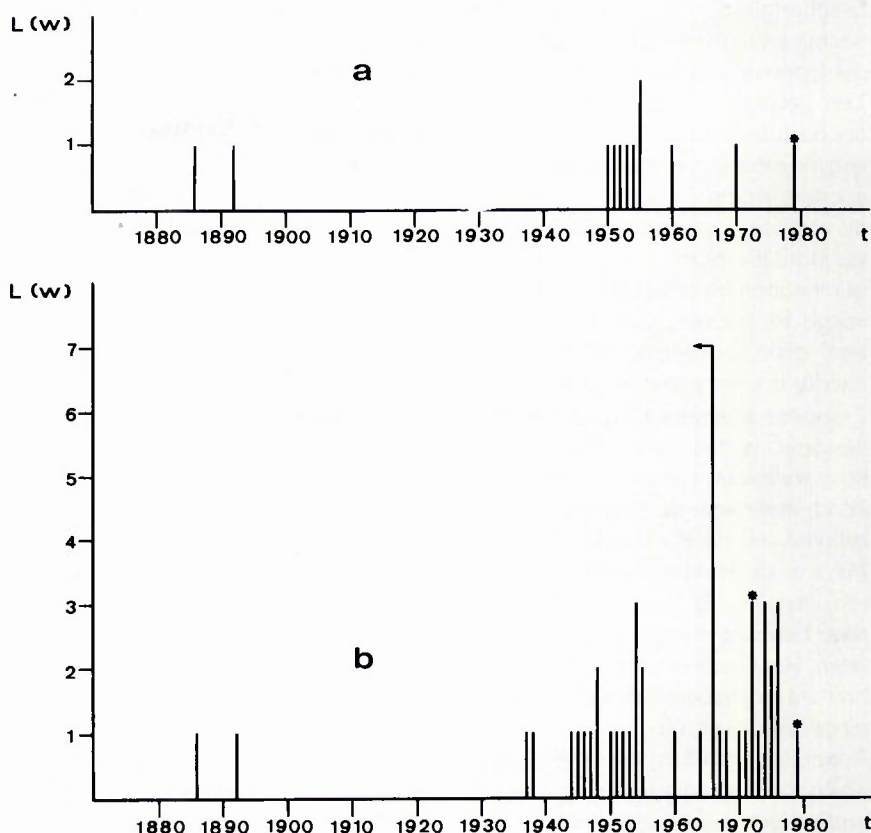
Wat de algehele situatie voor België betreft, is er een opvallende overeen-

komst vast te stellen voor de periode vanaf de eeuwwisseling tot heden, hoewel hier reeds enkele waarnemingen dateren van omstreeks W.O. II. De schaarse gegevens voor de tweede helft van de vorige eeuw hebben uitsluitend betrekking op de provincie Limburg (fig. 3b).

De inbreng van geïmporteerde Europese Moerasschildpadden in het kasteelpark van Schoonbeek (Beverst) in 1885 (BAMPS, 1894) dient te worden gezien tegen de historische achtergronden van die tijd. Terwijl in West-Europa de industriële revolutie volop bloeide, was er binnen hogere kringen een soort cultureel reveil ontstaan waardoor de kunsten en de natuur plotseling van een nieuwe belangstelling konden genieten. De techniek en haar 'helse machines' hadden immers zonder voorgaande heel de maatschappelijke structuur drastisch gewijzigd. Door haar oplei-

ding, haar financiële middelen en vrije tijd vond een bovenlaag van de bevolking ondermeer in de natuur een uitstekende mogelijkheid om zich als elite te identificeren. Voorts brachten allerlei expedities tot dan toe onbekende perspectieven aan en werd de exploitatie van natuurlijke rijkdommen vanuit Europa georganiseerd. De ontwikkelingen in handel en transport maakten het mogelijk dat niet alleen erts, mineralen en andere grondstoffen konden worden aangevoerd, maar ook planten en dieren. In deze samenhang van omstandigheden is het begrijpelijk dat de tweede helft van de 19de eeuw een periode was van uitgebreide naturalia-collecties, uitgelezen orangerieën, grondige parkverfraaiingen met exotische bomen en struiken, maar ook van het sporadisch inbrengen in die parken van een of meerdere niet inheemse diersoorten en van het ontstaan van enkele dieren tuinen.

Over de herkomst van de Europese Moerasschildpadden in het kasteelpark van Schoonbeek laat BAMPs (1894) geen twijfel bestaan: hij vermeldt uitdrukkelijk het Middellandse-Zeegebied. Anderzijds wordt geen informatie verstrekt over het aantal exemplaren, noch over de wijze waarop ze in vernoemd park werden gehouden. Dat de dieren er konden ontsnappen, is wel bekend. Bijzonder interessant zijn de waarneming(en) aan en de vangst van 2 exx. in de nabijgelegen Oude Demer (Beverst), 1 jaar later, in 1886. Het is haast vanzelfsprekend dat SMETS (1887) en BAMPs (1894) dit voorval toeschrijven aan ontsnapping uit Schoonbeek. Tevens blijkt uit het betrokken relaas dat de plaatselijke bevolking nooit eerder moerasschildpadden had gezien: enkele landbouwers waren op zijn minst geschrokken! Een en ander wijst erop dat zulke dieren niet voorkwamen in de streek. Voor deze auteurs behoren moerasschildpadden trouwens niet tot de Limburgse fauna. Bovendien verwoordt SMETS (1887) een verspreidingsbeeld van de Europese Moerasschildpad dat in grote lijnen overeenstemt met de huidige situatie. Dit betekent, voor wat België betreft, dat er van een ingrijpende herpetogeogra-

Figuur 3. Waarnemingen aan *Emys orbicularis*, weergegeven per betrokken locatie (L(w)) en volgens chronologie (t); a: Belgisch-Limburg; b: België (gegevens overwegend ontleend aan DE FONSECA, 1979, en PARENT, 1979b); ← = jaartal voorafgaand; • = jaartal benaderend.

fische wijziging gedurende de laatste 100 jaar en met betrekking tot *Emys orbicularis*, geen sprake kan zijn. Of de inbreng van moerasschildpadden in het kasteelpark van Schoonbeek een alleenstaande gebeurtenis was voor die tijd, mag worden betwijfeld. Volgens BAMPs (1894) is het ex. dat 7 jaar later, namelijk in 1892, bij de vijvers van Bokrijk (Genk) werd aangetroffen, alweer van dat zelfde park afkomstig. Ofschoon noch de onderlinge afstand (ong. 9 km in rechte lijn), noch een aantal overwinteringen in de vrije natuur een bezwaar hoeven te zijn, is het ook best mogelijk dat bijvoorbeeld in het kasteelpark van Bokrijk zelf moerasschildpadden werden ingebracht. Hoe dan ook was deze vangst andermaal een gevolg van ontsnapping.

Wat er met de terugvangsten is geschied, is slechts in 1 geval met zekerheid geweten: het ex. uit Bokrijk werd naar Hasselt overgebracht en kreeg er een nieuwe verblijfplaats in de tuin-

vijver van Dr. Bamps. Vermoed wordt dat de 2 exx. uit de Oude Demer werden terugbezorgd aan hun eigenaar, de toenmalige Graaf de Renesse in Schoonbeek. Het is alleszins onwaarschijnlijk dat deze moerasschildpadden zouden zijn gedood of dat ze terug op de vindplaats werden losgelaten. Wat ook de motieven zijn geweest, het resultaat is dat in beide gevallen deze uitheemse dieren uit onze natuur waarin ze niet thuishoren, werden verwijderd. Het is te betreuren dat er van dit (wellicht onbewust) natuurbeschermingsaspect avant-la-lettre in de volgende periode helaas niet erg veel meer terug te vinden is.

Een tweede en iets uitgebreider groep gegevens voor Limburg heeft namelijk betrekking op de decennia na 1950. Ook hier hebben enkele achtergronden stellig een aantal ontwikkelingen beïnvloed. Met de bekommernis om de schrijnende achteruitgang van de natuur en van de flora en fauna in het bijzonder, groeide ook in België de

beschermings- en restaurantiegedachte en nam de uitbouw van natuurgebieden en reservaten een aanvang. Ten gevolge van een soms ziekelijk opbod tussen de betrokkenen onderling in verband met de respectievelijke soortenrijkdom in 'hun' locatie, was de verleiding tot reïntroductie en zelfs tot inductie bijzonder groot. Sommigen hebben de daad bij het woord gevoegd en hebben also de natuur op een goed bedoelde, doch ondoordachte manier willen helpen. Voor de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, is het verschijnsel in Limburg weliswaar niet met zekerheid bekend, maar voor de Boomkikker, *Hyla arborea*, en de Ringslang, *Natrix natrix*, wel: die werden tot vóór enkele jaren nog uit de Argonne (Frankrijk) naar Limburg meegebracht en losgelaten. Het is echter niet duidelijk of het hier om individuele dan wel om verenigingsinitiatieven ging.

Anderzijds raakten het aanschaffen en houden van allerlei dieren, ook van amfibieën en reptielen, als het ware gedemocratiseerd (pets). Zo was ondermeer de Europese Moerasschildpad na W.O. II een soort succesartikel in de Belgische herpetofaunahandel (DE FONSECA, 1979; DE FONSECA, pers. meded. 1980). De terrariumliefhebberij, die sindsdien nogal opgang maakte, betekende echter voor velen slechts een alternatief van de huiseijke hond of een verlengstuk van de interieur- en tuinrichting. Als de dieren al niet ontsnapt, werden ze naar de vakantie toe of bij verandering van hobby aan de natuur toevertrouwd, alwaar ze in hoge mate van 'groen' en 'vrijheid' konden genieten. Uitzettingen, geïnspireerd door dergelijke opvattingen, kunnen trouwens niet als onbelangrijk worden afgedaan.

Het ligt zeker niet in de bedoeling van deze bijdrage om in te gaan op de uitzettingsproblematiek als zodanig. Wie over de zin en de onzin van introducties en reïntroducties meer wenst te vernemen, kan onder andere te rade bij VAN GELDER (1977) en HUBLÉ (1979).

In de 2 bibliografische vermeldingen voor deze periode, namelijk met betrekking tot Wijven, Sint-Jansvijvers (Zonhoven) (PARENT, 1979b) en de

Maten (Genk) (BURNY, 1984), worden de vangsten toegeschreven aan gevallen van ontsnapping of uitzetting. Wat de persoonlijke mededelingen betreft, zijn we dezelfde mening toegedaan, al ontbreekt ook hier elk daadwerkelijk spoor of concrete aanwijzing.

Voor Wijven, Sint-Jansvijvers is het vermoeden omtrent uitzetting nochtans erg groot. Op deze locatie zou de familie Carolus in de jaren '50 enkele Europese Moerasschildpadden 'in gevangenschap' hebben gehouden (ANONYMUS, pers. meded. 1985). Van zijn kant wist de heer P. CAROLUS zelf ons alleen te vertellen dat hij in die tijd regelmatig moerasschildpadden kon waarnemen op een vijverdijk 'dicht bij huis' en dat de dieren er overwinterden (mond. meded. 3. VII.1985). Anderzijds zijn de heren J. BIJNENS en R. VANDEPUT, beiden uit generaties van viskwekers in Midden-Limburg, zeer formeel: zij hebben nooit één moerasschildpad in hun vijvers aangetroffen, noch in Zonhoven, noch elders in Limburg (mond. mededelingen 3. VII. 1985).

Het is merkwaardig dat alle bekende vindplaatsen na 1950 gelegen zijn in een straal van 6 à 7 km rond de gemeenten Genk, Hasselt en Sint-Truiden. In de noordelijke helft van Frankrijk, waar *Emys orbicularis* eveneens niet endemisch is, liggen de vindplaatsen ook in de onmiddellijke omgeving van stedelijke agglomeraties (PARENT, 1979b). Dat petting meer aantrekkingskracht heeft in zulke agglomeraties dan op het platteland, is overigens geweten.

In vrijwel alle gevallen waar vangsten zijn geschied, werden de dieren opnieuw ter plekke losgelaten. Dr. Y. LECOCQ kocht begin de jaren '60 in Hasselt een Europese Moerasschildpad van iemand die beweerde dat hij ze 'ergens' in Limburg had gevangen (*in litt.* 2.VII.1985). De anekdote wil verder dat het ex. ook uit het tuinvijvertje in Hasselt wist te ontsnappen! Over het lot van de exx. bij de Boswinning (Ulbeek) hebben we het raden: zij waren zo goed als speelbal voor de kinderen uit de buurt. Het terug loslaten van een gevangen ex. in het natuurreserveaat van de Maten (BURNY, *in litt.*

5.VII.1985) kadert naar onze overtuiging in de reeds aangehaalde obsessie naar soortenrijkdom. Een dergelijke daad getuigt alleszins van weinig inzicht en heeft met het natuurbehoud geen uitstaans.

Betekenisvol is toch wel dat er voor de periode tussen de eeuwwisseling en W.O. II, zowel voor Limburg als voor België in het algemeen, een leemte in de waarnemingen aan Europese Moerasschildpadden kan worden vastgesteld. Zelfs SCHREITMÜLLER (1935), die omwille van enkele bizarre meldingen voor ons land een slechte reputatie geniet, laat België hieromtrent ongemoeid. Uit het collectierepertoire van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) blijkt voorts dat er tussen 1937 en 1946 herhaaldelijk veldbezoeken werden verricht in de streek tussen Genk en Zonhoven. Aangezien in die tijd nogal een verzamelwoede aan dag werd gelegd, zou een vangst van een moerasschildpad ongetwijfeld haar weg hebben gevonden naar de collectie in Brussel, hetgeen niet het geval is geweest. Als medewerker aan dat zelfde instituut vermeldt DE WITTE (1948) dat de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, nooit in België werd gesignaleerd (!), maar dat de soort naar analogie met haar aanwezigheid in het zuiden van Nederlands-Limburg, best weleens in Belgisch-Limburg zou kunnen aangetroffen worden, er evenwel aan toevoegend, en we citeren: "... quoique cette éventualité soit extrêmement improbable." Deze historische woorden hebben thans een bittere bijmaak: de Europese Moerasschildpad werd inderdaad nog in Limburg aangetroffen, maar onder welke omstandigheden!

Besluit

Er dient op gewezen te worden dat van alle controversiële herpetofauna-waarnemingen in de provincie Limburg gedurende de laatste 100 jaar een relatief belangrijke fractie betrekking heeft op de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*. Naast fou-

tieve determinatie (!) zijn zulke waarnemingen stellig het gevolg van ontsnapping of uitzetting van in gevangenschap gehouden dieren. Toch willen we dergelijke voorvallen niet dramatiseren. Het vrijwillig of onvrijwillig uitzetten van deze moerasschildpadden is voorzeker nooit grootschalig gebeurd, en evenmin talrijk of regelmatig. In het tegenovergestelde geval zou het aantal waarnemingen of teruggangsten immers beduidend hoger zijn.

De 2 afzonderlijke aanwezigheidsperiodes (met voor heel België een interval van zowat 50 jaar!) en de achtergronden waartegen ze respectievelijk kunnen worden verklaard, zijn van die aard dat ons het predikaat tijds- of trendgebonden zeer toepasselijk lijkt. Rekening houdend met de algehele situatie voor België (PARENT, 1979b) en met de in deze bijdrage besproken aspecten rond het authenticiteitsvraagstuk, kan de Europese Moerasschildpad, *Emys orbicularis*, geenszins worden beschouwd als behorend tot de Limburgse herpetofauna.

Literatuur

- ARNOLD, E.N. en J.A. BURTON, 1978. A Field Guide to the Reptiles and Amphibians of Britain and Europe. Londen, Collins.
- BAMPS, C., 1894. Faune des reptiles et des batraciens de la province de Limbourg. Soc. Chorale et Littéraire Les Mélophiles de Hasselt 30 (52-54): 195-220.
- BUND, C.F. VAN DE, 1956. De Nederlandse reptielen. Wetensch. Meded. Koninkl. Nederl. Natuurhist. Ver. 20.
- BUND, C.F. VAN DE, 1964. De verspreiding van de reptielen en amfibieën in Nederland. Vierde Herpetogeografisch Verslag. Nederl. Ver. Herpetol. Terrariumk. Lacerta.
- BURNY, J., 1984. Trek en terreingebruik van de amfibieën in een gedeelte van het reservaat "De Maten" te Genk (provincie Limburg) in 1983. De Wielewaal 50 (1): 2-16.
- DEGERBOL, M. en H. KROG, 1951. Den europaeiske Sumpskildpadde (*Emys orbicularis* L.) in Danmark. Danmarks Geol. Unders. 2 (78): 1-130.
- FONSECA, Ph. DE, 1979. De Herpetofauna in Oosten West-Vlaanderen. Doctoraatsproefschrift Wetenschappen (groep Dierkunde), Rijksuniversiteit Gent.
- GELDER, J.J. VAN, 1977. Uitzetten van dierenzinnig of onzinnig? De Levende Natuur 80 (5): 105-111.
- HUBLÉ, J., 1979. Konfliktsituaties: jacht, bloemplukken, reïntroductie van soorten. In: Cursus Natuurbeheer Belg. Natuur- en Vogelreservaten. Brussel, BNVR.
- KREFFT, G., 1955. Eine Subfossile *Emys orbicularis* aus dem Querkalk von Laer (Landkreis Osnabrück). Zool. Anz. 154: 261-266.
- MAREN, M.J. VAN en L.H. VAN WIJNGAARDEN-BAKKER, 1972. Vondsten van de moerasschildpad (*Emys orbicularis* L.) uit Voorschoten. Helinium 12 (2): 154-159.
- MATZ, G. en D. WEBER, 1983. Guide des Amphibiens et Reptiles d'Europe. Neuchâtel, Delachaux & Niestlé.
- MERTENS, R., 1947. Die Lurche und Kriechtiere des Rhein-Main Gebietes. Frankfurt am Main, Kramer.
- MERTENS, R. en H. WERMUTH, 1960. Die Amphibien und Reptilien Europas. Dritte Liste, nach dem Stand vom 1. Januar 1960. Frankfurt am Main, Kramer.
- PARENT, G.H., 1979a. Atlas provisoire commenté de l'herpétofaune de la Belgique et du Grand-Duché de Luxembourg. Les Natur. Belg. 60 (9-10): 251-333.
- PARENT, G.H., 1979b. Contribution à la connaissance du peuplement herpétologique de la Belgique et des régions limitrophes. Note 4. La question controversée de l'indigénat de la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis* (LINNÉ), en Lorraine, au Benelux et dans les territoires adjacents (sic). Archs. Inst. Gr.-Duc. Luxemb., N.S. 38 (1977-78): 129-182.
- RÉMY, P.A., 1951. A propos des récentes découvertes de la tortue des marais. Bull. Soc. Natur. Luxemb., N.S. 45 (1951): 20-23.
- SCHOEP, A., 1943. Een Schildpad (*Emys orbicularis*) in het oppervlakteveen van Heusden-Destelbergen bij Gent. Meded. Koninkl. VI. Acad. Wetensch., Lett. & Sch. Kunst. Belg. 5 (16): 1-10.
- SCHREITMÜLLER, W., 1935. Ein Beitrag zur Fauna Ost-Belgiens. Das Aquarium (Berlin) 9 (8): 161-164.
- SCHREUDER, A., 1946. De Moerasschildpad, *Emys orbicularis* (L.), fossiel en levend in Nederland. Natuurhist. Maandbl. 35 (9-12): 58-61, 72-75.
- SMETS, G. (1887). Les Chéloniens. Rev. Quest. Sci. 21: 382-408.
- SPARREBOOM, M. (red.), 1981. De amfibieën en reptielen van Nederland, België en Luxemburg. Rotterdam, Balkema.
- WERMUTH, H., 1952. Die europäische Sumpfschildkröte. Leipzig, Die Neue Brehm Bücherei.
- WITTE, G.F. DE, 1948. Faune de Belgique. Amphibiens et Reptiles. Bruxelles, Patrim. Mus. Roy. Hist. Natur. Belg.

Résumé*

Réflexions au sujet de la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis* (LINNÉ), et de son apparition au Limbourg belge au cours des 100 dernières années (1886 - 1985).

Quoique cela ait quelque chose d'in vraisemblable, des Cistudes d'Europe ont pu être observées de temps en temps au cours des 100 dernières années, en Belgique et notamment dans la province du Limbourg.

Il est aujourd'hui admis que de telles apparitions dans la nature en nos régions ne puissent concerner que des exemplaires échappés ou remis en liberté (introduits) (DE FONSECA, 1979; PARENT, 1979b).

Après avoir donné un aperçu chronologique des différentes apparitions au Limbourg, l'auteur essaie d'avancer quelques hypothèses en vue d'une éventuelle explication. Dans le cadre du problème de l'authenticité, il fait remarquer qu'étant donné 2 périodes d'apparition bien distinctes, séparées, en ce qui concerne la Belgique entière, par un intervalle d'à peu près 50 ans, il est très naturel de conclure que des facteurs de temps ou de "mode" soient en jeu.

L'auteur souligne enfin qu'à son avis la Cistude d'Europe, *Emys orbicularis*, ne saurait être considérée comme appartenant à l'herpétofaune limbourgeoise.

* Traduction Bert Peeters, K.U.Leuven.